

10 Opvoedingsondersteuning: Oudercursussen en lastige pubers

J.M.A.M. Janssens en N.M.C. van As

Samenvatting

10.1 Inleiding

10.2 Historische achtergronden

10.2.1 Oudercursussen gebaseerd op de theorie van Adler

10.2.2 Oudercursussen gebaseerd op de theorie van Gordon

10.2.3 Oudercursussen gebaseerd op de sociale leertheorie

10.3 Empirisch onderzoek

10.3.1 Empirische fundering en theoretische onderbouwing

10.3.2 De inhoud van de cursus

10.3.3 Effecten van de cursus

10.4 Cultuurvergelijkende achtergronden

10.5 Toekomst

10.6 Ten slotte

Aanbevolen literatuur

Aanbevolen internetadressen

Samenvatting

In dit hoofdstuk wordt op de eerste plaats een beschrijving gegeven van drie soorten oudercursussen: cursussen gebaseerd op de theorie van Adler, op die van Gordon, en cursussen gebaseerd op de sociale leertheorie. Op de tweede plaats wordt de oudercursus 'Praten met kinderen' besproken die speciaal is ontwikkeld voor ouders van pubers die lastig gedrag vertonen. Ingegaan wordt op de resultaten van een onderzoek die aan het ontwikkelen van de cursus ten grondslag hebben gelegen. Daarnaast wordt de inhoud van de cursus beschreven en worden de resultaten van een evaluatieonderzoek naar de effecten van de cursus besproken. Vervolgens wordt een overzicht gegeven van onderzoek naar de effecten van oudercursussen die in het buitenland zijn ontwikkeld. Oudercursussen hebben effect op cognities, attitudes en gedrag van ouders en op gedrag van kinderen, maar de effecten zijn niet zo groot. In de laatste paragraaf gaan we in op de vraag waarom we geen al te grote effecten van deze cursussen mogen verwachten. Ook wijzen we op de noodzaak van methodologisch beter opgezet effectonderzoek in de toekomst.

10.1 Inleiding

In Nederland beschikken we over een groot aanbod van oudercursussen. De meeste cursussen zijn bedoeld voor ouders van jongere kinderen. Er wordt de laatste tijd behoefte gevoeld aan cursussen voor ouders van pubers. Door ons is zo'n cursus ontwikkeld (Van As & Janssens, 1995, 1997). Het betreft de cursus 'Praten met kinderen'. In het volgende geven we de inhoud van deze cursus kort weer (paragraaf 10.3.2). Maar alvorens dat te doen, geven we eerst in paragraaf 10.2 een beschrijving van soorten oudercursussen die in het verleden ontwikkeld zijn, en gaan we in op de resultaten van een onderzoek die medebepalend zijn geweest voor de wijze waarop wij onze oudercursus vorm hebben gegeven (paragraaf 10.3.1). In paragraaf 10.3.3 besteden we aandacht aan een onderzoek dat we hebben uitgevoerd naar de effectiviteit van onze cursus. In paragraaf 10.4 gaan we in op internationaal onderzoek naar de effectiviteit van oudercursussen. In de laatste paragraaf bediscussieren we de effectiviteit van oudercursussen en stellen we de vraag aan de orde welk onderzoek er in de toekomst nog nodig is op dit terrein.

In dit hoofdstuk worden drie soorten oudercursussen besproken. Geef aan wat er gemeenschappelijk is aan deze cursussen en ook op welke punten de cursussen van elkaar verschillen.

10.2 Historische achtergonden

Er zijn in het verleden veel boeken met adviezen over opvoeding geschreven (zie voor ons land bijvoorbeeld Gunning en Banning (1938) en Waterink (1963) zie hoofdstukken 2 en 3). Een aantal van die adviezen zijn systematisch samengebracht in oudercursussen. Fine (1989) onderscheidt in zijn handboek over oudercursussen drie typen: cursussen die gebaseerd zijn op de theorie van Adler, op de theorie van Gordon, en op de sociale leertheorie (zie figuur 10.1 voor de belangrijkste kenmerken van deze cursussen).

Technieken van Adleriaanse cursussen

1. inzicht geven in probleemgedrag
2. aanmoediging
3. natuurlijke en logische gevolgen laten ervaren
4. gezinsvergaderingen

Technieken bij de Gordoncursus

1. actief luisteren
2. ik-boodschappen
3. overleg en discussie

Technieken bij een cursus gebaseerd op leertheorie

1. bepaal welk gedrag veranderd moet worden
2. observeer en meet dat gedrag
3. verbind consequenties aan gewenst en ongewenst gedrag
4. evalueer het resultaat

Figuur 10.1 Overzicht van technieken oudercursussen.

10.2.1 Oudercursussen gebaseerd op de theorie van Adler

Deze oudercursussen gaan uit van het idee dat westerse maatschappijen uitgaan van de principes van democratie en sociale gelijkheid en dat het gezin door dezelfde waarden gekenmerkt dient te worden. In de ouder-kindinteractie moet sprake zijn van gelijkwaardigheid. Verder worden rechten en plichten van gezinsleden, onderlinge samenwerking, en het aanmoedigen van zelfvertrouwen en zelfstandigheid bij kinderen van groot belang geacht (Alvy, 1994).

In Adleriaanse cursussen staan vier opvoedkundige technieken centraal: (1) inzicht geven in de doelen van probleemgedrag; (2) aanmoediging; (3) het gebruik van natuurlijke en logische consequenties; en (4) het houden van gezinsvergaderingen.

Bij het geven van inzicht in de doelen van probleemgedrag is de veronderstelling dat zowel positief als negatief gedrag van het kind altijd tot doel heeft 'erbij te horen' en geaccepteerd te worden door andere gezinsleden. Als kinderen dit doel niet kunnen bereiken met positief gedrag, kunnen ze negatief gedrag gaan vertonen, in de vorm van aandacht trekken, macht uitoefenen, wraak nemen of zwakte tonen.

Als kinderen dergelijk negatief gedrag vertonen, kunnen ouders hun leren positief en coöperatief gedrag te gaan vertonen door aanmoediging, het gebruik van natuurlijke en logische consequenties en door het houden van gezinsvergaderingen. Aanmoediging betekent dat ouders het kind en zijn gedrag accepteren en waarderen. Aanmoediging is niet bedoeld om gewenst gedrag te versterken (zoals bij belonen het geval is), maar om het zelfvertrouwen en de zelfwaardering van het kind te stimuleren. Het gebruik van natuurlijke en logische consequenties betekent dat ouders hun kinderen laten leren van de consequenties van hun gedrag. Bij natuurlijke consequenties gaat het om leren van de natuurlijke gang van zaken (het vergeten van handschoenen op een koude winterdag betekent dat het kind koude handen krijgt). Bij logische consequenties leren kinderen van sociale consequenties (als het kind niet op tijd aangekleed is, betekent dit dat het kind te laat op school komt). Het doel van natuurlijke en logische consequenties is niet het afdwingen van gehoorzaamheid, maar het aanmoedigen van kinderen verantwoordelijk te zijn voor hun keuzes en beslissingen. Het gebruik van natuurlijke en logische consequenties verdient de voorkeur boven het geven van straf, omdat het geven van straf ongelijkwaardigheid en macht van de ouder over het kind impliceert en niet gebaseerd is op wederzijds respect (zie hoofdstuk 3). Het houden van gezinsvergaderingen ten slotte houdt in dat de gezinsleden op gezette

tijden bij elkaar komen om in overleg afspraken te maken en conflicten op te lossen.

Welke vier technieken zijn kenmerkend in een Adleriaanse oudercursus en geef van elke techniek een voorbeeld.

10.2.2 Oudercurssussen gebaseerd op de theorie van Gordon

Deze oudercurssussen hebben als doel het stimuleren van een hechte, warme en gelijkwaardige ouder-kind relatie (zie hoofdstuk 9). Er wordt verondersteld dat mensen in staat zijn hun eigen oplossingen voor problemen te vinden. Gordon (1970) heeft vanuit deze benadering de bekende oudercursus 'Parent Effectiveness Training' (PET) ontwikkeld. In deze cursus leren ouders eerst dat ze gedrag van het kind kunnen accepteren of niet accepteren. Vervolgens leren ouders als zich een probleem voordoet na te gaan van wie het probleem is. Als het gaat om een probleem van het kind (het kind ervaart een probleem en zijn gedrag is acceptabel voor de ouders), kan de ouder acceptatie tonen door actief te luisteren, wat inhoudt dat de ouder de gevoelens van het kind verwoordt en het kind daarmee stimuleert een eigen oplossing voor het probleem te vinden. Als het gaat om een probleem van de ouder (de ouder beoordeelt het gedrag van het kind als niet acceptabel omdat het niet strookt met de wensen en behoeften van de ouder) kan de ouder het kind confronteren met een 'ik-boodschap'. In dat geval beschrijft de ouder het gedrag van het kind en geeft hij/zij op een niet beschuldigende manier aan wat zijn of haar gevoelens zijn ten gevolge van het gedrag van het kind. De ouder geeft aan wat het effect is van het gedrag van het kind voor de ouder. Op die manier wordt het kind gestimuleerd rekening te houden met de wensen en behoeften van de ouder zonder dat het kind gedwongen wordt zijn gedrag te veranderen. Als ouder en kind samen een probleem hebben, leren ouders te bepalen of het gaat om een behoefteconflict of een waardeconflict. Bij een behoefteconflict leren ouders en kind om een oplossing te vinden door middel van een probleemoplossingsmethode die uit zes stappen bestaat: het vaststellen van de strijdige behoeften, het bedenken van mogelijke oplossingen, het beoordelen van de oplossingen op bruikbaarheid, het kiezen van de meest bruikbare oplossing, het bepalen hoe de oplossing uitgevoerd gaat worden en het evalueren van de gekozen oplossing. In het geval van waardeconflicten accepteren ouders het gedrag van hun kind niet, maar is het gedrag van het kind niet strijdig met de behoeften van de ouders. In dat geval leren ouders om het kind niet te dwingen zijn gedrag te veranderen, maar om zelf het goede voorbeeld te geven en om een consulterende houding aan te nemen (de ouders bieden informatie of hun mening aan, zonder druk op het kind te leggen). Er wordt vanuit gegaan dat kinderen het recht hebben eigen waarden en opvattingen te hebben en te uiten.

Formuleer een ik-boodschap voor de volgende situatie: Tijmen is met zijn brommer bezig. Elke keer veegt hij zijn vette handen af aan zijn broek. Die olievlekken zijn er bijna niet uit te krijgen met de was.

Ook bij deze cursus wordt gebruik van macht door ouders afgekeurd, aangezien het gebruik van macht niet strookt met een democratische, gelijkwaardige relatie tussen ouder en kind, waarin ieder verantwoordelijk is voor het eigen gedrag.

10.2.3 Oudercurssussen gebaseerd op de sociale leertheorie

Er zijn verschillende gedragsveranderingscurssussen die alle gebaseerd zijn op de sociale leertheorie (bijvoorbeeld 'Parents and adolescents living together' (Forgatch & Patterson, 1989)). Uitgangspunt is dat menselijk gedrag aangeleerd wordt in omgang met anderen. Dat betekent dat ook probleemgedrag van kinderen aangeleerd gedrag is en ook weer afgeleerd kan worden. Ouders leren in gedragsveranderingscurssussen om ongewenst gedrag te verminderen en gewenst gedrag te stimuleren. Men gaat er daarbij van uit dat het gedrag dat een kind vertoont beïnvloed wordt door wat er op dat gedrag volgt. Ouders leren in de cursus dan ook het gedrag van hun kind te veranderen door de consequenties van dat gedrag te veranderen. Dat gebeurt aan de hand van een gedragsveranderingsprogramma dat bestaat uit vier stappen:

- 1 Bepalen welk gedrag ouders willen veranderen.
Ouders kunnen zich richten op het verminderen van ongewenst gedrag dat het kind vertoont (b.v. vechten met broertjes of zusjes) of op het stimuleren van gewenst gedrag (b.v. eigen spullen opruimen, huiswerk maken). Het gedrag waarop ouders zich richten dient zichtbaar en observeerbaar te zijn. Ouders dienen dit gedrag zo concreet mogelijk te beschrijven zodat er geen misverstanden kunnen ontstaan over de vraag of het betreffende gedrag zich al dan niet voordoet.
- 2 Observeren en meten.
Als bepaald is op welk gedrag ouders zich gaan richten, observeren ze hoe vaak, in welke mate of hoe lang het gedrag voorkomt. Op die manier krijgen ze een indruk van de ernst van het probleem. Tevens kunnen ze door te observeren na verloop van tijd bepalen of er gedragsverandering optreedt, na het manipuleren van de consequenties van het gedrag (zie punt 3).
- 3 Consequenties stellen.

. Een positieve consequentie of beloning (b.v. prijzen, complimentjes geven, een cadeautje of samen iets leuks doen) versterkt het gedrag dat eraan voorafgaat. Een negatieve consequentie (b.v. straf, time-out of negeren) daarentegen vermindert het gedrag dat eraan voorafgaat.

4 Het evalueren van het resultaat.

Na het stellen van consequenties aan het gedrag van het kind, observeren de ouders hoe vaak, hoe lang en in welke mate het gedrag voorkomt om na te gaan of het gedrag waarop ze zich richtten inderdaad is toegenomen of afgenomen.

Loes maakt een enorme troep in haar kamer. Er wordt niets opgeruimd door het kind zelf. Uiteindelijk doet moeder het dan steeds maar weer. Zet een gedragsveranderingsprogramma op om te bereiken dat Loes zelf haar kamer opruimt.

10.3 Empirisch onderzoek

10.3.1 Empirische fundering en theoretische onderbouwing

Gelet op het feit dat er al zo veel cursussen op de markt zijn gebracht, rijst de vraag waarom wij zelf de moeite hebben genomen een nieuwe cursus te ontwikkelen. Wij hadden daarvoor twee redenen. Op de eerste plaats zijn de meeste cursussen alleen ontwikkeld op basis van theoretische inzichten en niet op resultaten van voorafgaand empirisch onderzoek. Op de tweede plaats constateerden we dat er weinig cursusmateriaal voorhanden was voor ouders van pubers. Om die redenen besloten we een cursus voor die doelgroep te ontwikkelen en de cursus te baseren op problemen die kenmerkend zijn voor gezinnen waarin een puber opgroeit die voor ouders lastig gedrag vertoont (ongehoorzaam, brutaal, agressief et cetera). Om die problemen te achterhalen hebben we een groep gezinnen waarin een puber opgroeit die dit lastig gedrag volgens de ouders vertoont, vergeleken met een groep gezinnen waarin een kind opgroeit zonder dat lastige gedrag te vertonen. We hebben deze twee groepen gezinnen vergeleken op de mate van ouderlijke ondersteuning, de strengheid van controle, de kwaliteit van de ouder-kindrelatie en communicatie, en op de mate van cohesie en aanpassingsvermogen in deze gezinnen. Daartoe zijn in alle gezinnen interviews afgenomen bij ouders en pubers, en is er in alle gezinnen geobserveerd terwijl ouders en kind discussieerden over een probleem dat zich in het gezin voordeed en waarvoor zij een oplossing moesten vinden.

Vatten we de resultaten kort samen, dan kunnen we stellen dat ouders met een kind met probleemgedrag hun kind minder ondersteunen dan ouders met een kind zonder probleemgedrag. Verder bleek dat de kwaliteit van de ouder-kind relatie in de probleemgezinnen slechter was en de communicatie tussen ouders en kind negatiever verliep. We doen hierbij geen uitspraken over oorzaak en gevolg; lastig gedrag kan door opvoeding veroorzaakt worden, maar omgekeerd kan lastig gedrag juist een bepaalde stijl van opvoeden uitlokken. Wat wel vaststaat is dat er een samenhang is tussen de manier waarop ouders en kind communiceren en het lastig gedrag van het kind. Op basis van dit gegeven en inzichten die we ontleend hebben aan communicatietheorieën, hebben we de oudercursus 'Praten met kinderen' ontwikkeld die vooral gericht is op verbetering van de communicatie tussen ouders en kind.

10.3.2 De inhoud van de cursus

De cursus bestaat uit zeven wekelijkse bijeenkomsten, van ongeveer twee uur. De cursus is ontwikkeld voor groepen van ongeveer acht tot vijftien ouders, die problemen in de opvoeding ervaren vanwege lichte vormen van externaliserend gedrag van hun kind van 12 tot 16 jaar (zie hoofdstuk 13). De cursus is georganiseerd rond het boek *Praten met kinderen*, dat voor ouders geschreven is. Het boek laat zien hoe ouders en kinderen kunnen overleggen over conflicten, op zo'n manier dat er een oplossing gevonden wordt die voor alle partijen acceptabel is. Het boek *Praten met kinderen, handleiding voor de begeleider* laat zien hoe zeven bijeenkomsten georganiseerd kunnen worden rond dit thema.

'Praten met kinderen' is gebaseerd op een probleemoplossingsmodel, het overlegmodel genoemd, dat uit vier stappen bestaat. In de zeven bijeenkomsten worden deze vier stappen uitgewerkt. Elke bijeenkomst bestaat uit het bespreken van de huiswerk oefeningen van de afgelopen week, een bespreking van de nieuwe stof en het doen van oefeningen. Aan het eind van elke bijeenkomst krijgen de ouders huiswerk oefeningen, bedoeld om dat wat besproken is te overdenken of te oefenen.

In de eerste bijeenkomst wordt het overlegmodel geïntroduceerd. De eerste stap van het overlegmodel bestaat uit het bespreken van het conflict of meningsverschil. Voor het bespreken van een probleem zijn er twee dingen erg belangrijk: goed luisteren naar elkaar en je eigen mening geven over het probleem. In de tweede bijeenkomst wordt besproken hoe ouders goed kunnen luisteren en aan hun kind kunnen laten merken dat ze

luisteren. Er worden vijf aspecten van goed luisteren besproken: het aannemen van een goede luisterhouding, vragen om meer informatie, meeleven met het kind, niet impulsief reageren, en actief luisteren. Een goede luisterhouding aannemen betekent dat de ouder het kind aankijkt, niet in de rede valt en korte luisterreacties geeft, als 'ja', 'hmm'. Door meer informatie te vragen kan de ouder meer zicht krijgen op hoe het kind denkt over het probleem. Meeleven met het kind betekent dat de ouder laat merken de gevoelens van het kind te begrijpen, door bijvoorbeeld enthousiast te reageren op een enthousiast verhaal van het kind of door zorgen van het kind serieus te nemen. Het weerhouden van impulsieve reacties betekent dat de ouder het kind uit laat spreken, zonder onmiddellijk wantrouwen of afkeuring te laten merken. Het gaat erom dat de ouder luistert naar wat het kind te vertellen heeft en rustig op zijn of haar beurt wacht om zijn of haar mening over het onderwerp te geven. Actief luisteren ten slotte betekent dat de ouder in eigen woorden de gedachten en gevoelens van het kind samenvat om na te gaan of hij of zij het kind goed begrepen heeft.

Hoe kun je in de volgende situatie laten merken dat je als ouder actief luistert:

Karin komt thuis en gilt 'Ik stop met hockey. Stond ik weer de hele wedstrijd reserve!'.

In de derde bijeenkomst wordt aandacht besteed aan het geven van je mening over een probleem en het ter sprake brengen van een onderwerp. Er wordt een aantal tips besproken om een open sfeer te creëren, waarin ieder zijn of haar mening kan geven, zonder zich aangevallen te voelen door de andere gezinsleden. Deze regels zijn de volgende: beschrijf het probleem zo precies en concreet mogelijk (zodat er geen misverstanden over kunnen ontstaan); veroordeel het gedrag, niet de persoon (het is bijvoorbeeld beter om te zeggen dat het kind zich lui *gedraagt* door te lang in bed te blijven liggen, dan te zeggen dat het kind een lui *is*); geef opbouwende kritiek (hierbij beschrijft de ouder niet alleen het ongewenste gedrag van het kind, maar geeft de ouder ook een alternatief door het gewenste gedrag te omschrijven); wees toekomstgericht (in plaats van te blijven discussiëren over in het verleden gemaakte fouten), stel geen overbodige 'waarom-vragen' (die vaak niet bedoeld zijn om informatie te verkrijgen, maar als verwijt); houd het kort (aangezien een lange preek veel weerstand op kan roepen bij het kind); blijf vriendelijk (om de kans te vergroten dat het kind ook vriendelijk reageert); probeer begrip te tonen (om de kans te vergroten dat het kind ook begrip voor de ouder probeert op te brengen), vermijd de schuldvraag (omdat de schuldvraag meestal tot eindeloze welles-nietes discussies leidt en het vaak ook niet zo duidelijk is wie een probleem veroorzaakt heeft en bespreek één probleem tegelijk (om niet afgeleid te worden door allerlei andere problemen).

Hoe zou je met behulp van de cursus 'Praten met kinderen' het volgende probleem kunnen oplossen: De ouders van Marco willen met Carnaval gaan wandelen in de Ardennen. Marco heeft daar geen zin in. Hij wil de stad in om Carnaval te vieren.

In de vierde bijeenkomst wordt de eerste stap van het overlegmodel herhaald en wordt geoefend met goed luisteren en met het geven van je eigen mening over een probleem volgens de tip die hierboven besproken zijn.

In de vijfde bijeenkomst wordt de tweede stap van het overlegmodel besproken, het bedenken van zo veel mogelijk oplossingen voor het probleem. Elke oplossing moet serieus overwogen worden, want ook gekke, grappige of onmogelijke oplossingen kunnen iets bruikbaar in zich dragen, of leiden tot nieuwe, bruikbare ideeën. Om in een prettige, ontspannen sfeer tot een lijst van oplossingen te komen, is het belangrijk dat iedereen die betrokken is bij het probleem ook bijdraagt aan het vinden van oplossingen, dat zowel ouders als kind zo veel mogelijk oplossingen proberen te bedenken en het niet te snel opgeven, dat ieder zijn of haar fantasie gebruikt, dat de suggesties nog niet beoordeeld worden, dat de gezinsleden elkaar niet op een negatieve manier bekritisieren om de suggesties die ze doen en ten slotte dat alle oplossingen opgeschreven worden. Eventueel kunnen ouders en kind ook brainstormen over het gebruik van beloningen of straf om elkaar te stimuleren om zich aan de nader te maken afspraken te houden. Ze kunnen nagaan wat de straf zou kunnen zijn wanneer iemand zich niet aan zijn of haar afspraken houdt, en wat de beloning zou kunnen zijn wanneer hij of zij dat wel doet.

De zesde bijeenkomst is voornamelijk gewijd aan de derde stap van het overlegmodel, het kiezen van een oplossing en het maken van afspraken over de uitvoering van de gekozen oplossing. Bij het kiezen van een oplossing moet nagegaan worden of de gekozen oplossing praktisch uitvoerbaar is en of alle partijen tevreden zijn met de gekozen oplossing. Verder is het belangrijk dat ouders en kind bereid zijn om een oplossing voorlopig uit te proberen, ook al is die niet helemaal perfect. Om tot een keuze te komen is het goed om de lijst met oplossingen nog eens goed door te lezen. Dan kunnen de oplossingen waarover iedereen het eens is dat ze niet zullen werken, weggestreept worden. Van de overige oplossingen kunnen de voor- en nadelen besproken worden, waarbij het belangrijk is dat zowel ouders als kind hun mening hierover kunnen geven zonder bekritiseerd te worden. Vervolgens dient een oplossing geselecteerd te worden om voorlopig uit te proberen. Het is belangrijk dat er duidelijke afspraken over de uitvoering gemaakt worden, zodat daar naderhand geen misverstanden over kunnen ontstaan. Ook kan afgesproken worden wanneer de gekozen oplossing geëvalueerd

zal worden. Hiermee zijn we aangekomen bij de vierde stap van het overlegmodel, het beoordelen van de gekozen oplossing. Als een oplossing enige tijd uitgetoet is, moet nagegaan worden of het probleem inderdaad naar ieders tevredenheid opgelost is.

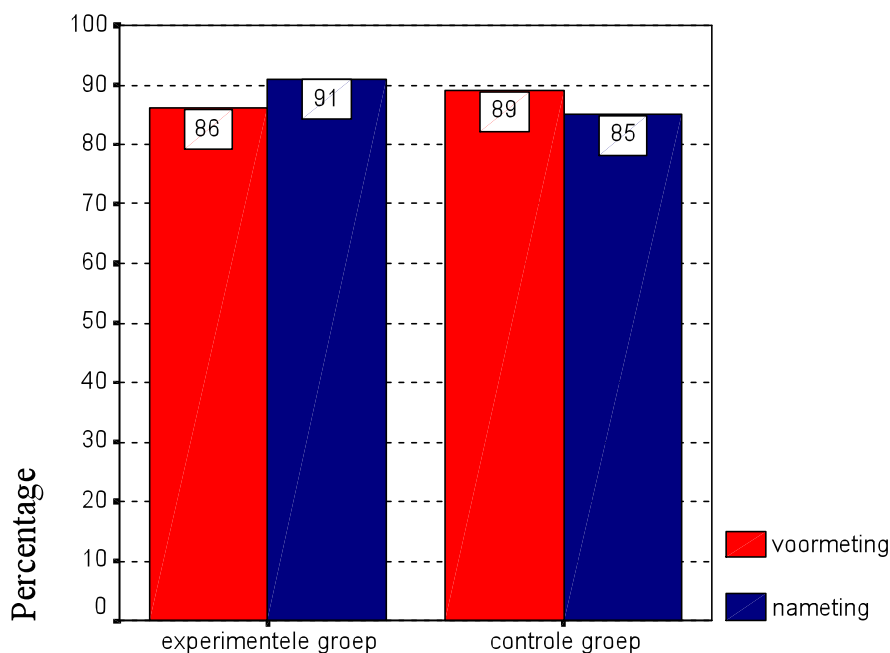
In de zevende bijeenkomst wordt geen nieuwe stof meer behandeld. De bijeenkomst wordt besteed aan het oefenen van de communicatieve vaardigheden die de afgelopen weken de revue zijn gepasseerd. Bij voorkeur wordt geoefend aan de hand van voorbeelden van conflicten die ouders thuis zelf mee hebben gemaakt.

10.3.3 Effecten van de cursus

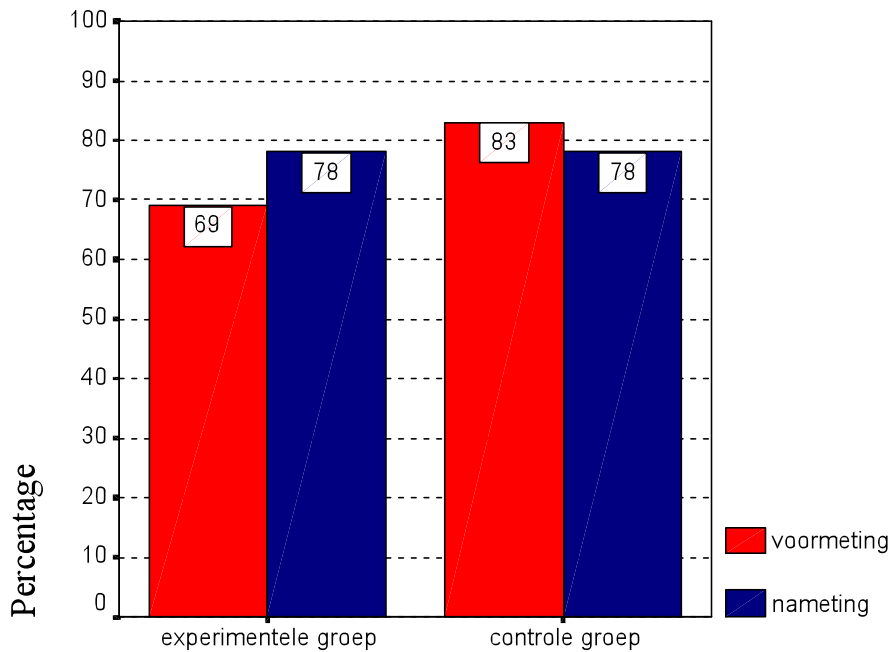
Inmiddels is onderzoek gedaan naar de effecten van de cursus (Van As, 1999). Bij dit onderzoek is een groep ouders die de cursus gevolgd heeft, vergeleken met een groep ouders die op dat moment de cursus nog niet gevolgd had met behulp van een pretest posttest control group design (zie hoofdstuk 9 en 12), waarbij 13 autochtone gezinnen at random in de experimentele groep zijn geplaatst en 15 gezinnen in de controlegroep, die de cursus niet gevolgd heeft. In beide groepen zijn voor- en nametingen verricht door middel van observaties. Ouders en kind werd bij elke observatie gevraagd om elk een onderwerp op te schrijven waarover ze het niet eens waren. Vervolgens werden ze uitgenodigd om de opgeschreven onderwerpen om de beurt te bespreken en te proberen er een oplossing voor te vinden. De discussie hierover mocht 20 minuten duren.

Van de discussie tussen ouders en kind, die op video werd opgenomen, werd *per uitspraak* genoteerd van wie die uitspraak was, tot wie de boodschap gericht was en wat de inhoud van de boodschap was. De discussies bestonden voor het merendeel uit korte zinnen. Van elke zin of uitspraak werd allereerst nagegaan met welke fase van het overlegmodel men bezig was: het bespreken van het probleem (stap één), het bedenken van mogelijke oplossingen (stap twee), het kiezen van een oplossing en maken van afspraken (stap drie) of het maken van afspraken over de evaluatie van de gekozen oplossing (stap vier). Tevens werd van elke zin of uitspraak nagegaan of er sprake was van:

- Positieve communicatie (bijvoorbeeld het toelichten van een standpunt, het stellen van vragen om meer informatie te verkrijgen, goed luisteren, het tonen van begrip, het bedenken en toelichten van mogelijke oplossingen, het kiezen van een oplossing en maken van afspraken over de uitvoering ervan, het opschrijven van oplossingen en van gemaakte afspraken, het eens zijn met een ander, goedkeuring tonen of grapjes maken).
- Negatieve communicatie (bijvoorbeeld het geven van kritiek, het afkeuren van standpunten of gedrag van een ander, het uiten van irritatie, het direct afkeuren van mogelijke oplossingen, het forceren van een oplossing zonder overleg toe te staan, het niet eens zijn met elkaar, het zich terugtrekken uit de discussie en het ter sprake brengen van irrelevante onderwerpen).

Stap 1: positieve communicatie moeder-kind

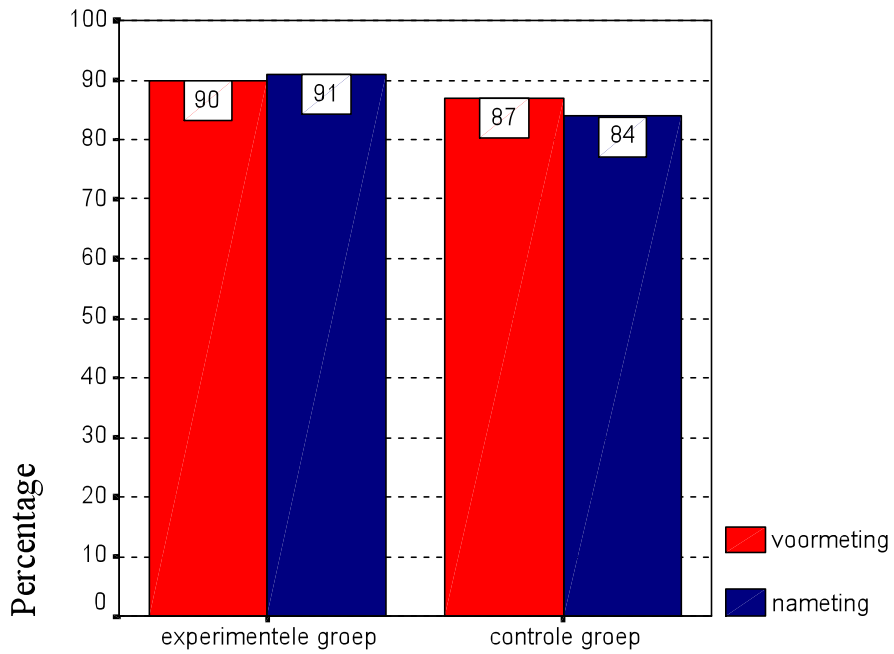
Stap 1: positieve communicatie kind-moeder

Figuur 10.2 Positieve communicatie tijdens stap 1 in beide groepen.

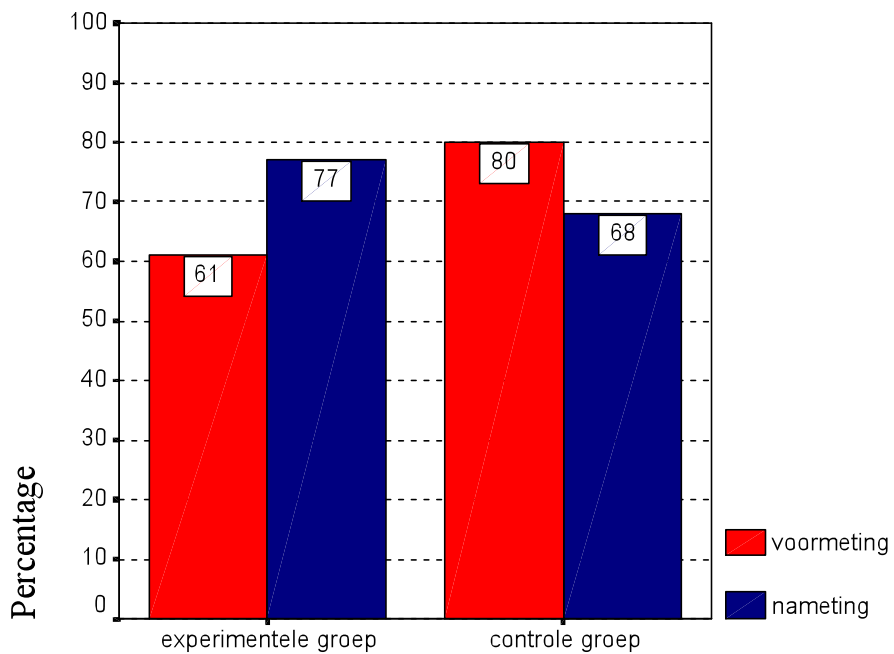
Er zijn alleen effecten van de cursus gevonden op de communicatie tussen moeder en kind, en niet voor de communicatie tussen vader en kind. Zowel moeders als kinderen bleken na het volgen van de cursus positiever met elkaar te communiceren. Tijdens stap één, het bespreken van het probleem, gold voor moeders die de cursus gevolgd hadden en voor hun kinderen dat ze bij de tweede observatie (na de cursus) meer op een positieve en minder op een negatieve manier met elkaar praatten dan tijdens de eerste observatie (voor de cursus). Voor de moeders en kinderen uit de controlegezinnen gold het omgekeerde. Zij communiceerden bij de tweede observatie meer negatief en minder positief met elkaar dan bij de eerste observatie (zie figuur 10.2).

Tijdens stap twee, drie en vier, het vinden van oplossingen voor het probleem, vonden we hetzelfde, maar dan alleen voor de communicatie van de kinderen tot hun moeders. De kinderen van ouders die de cursus gevolgd hadden, praatten meer positief en minder negatief tegen hun moeders nadat hun moeders de cursus gevolgd hadden dan ervoor. De kinderen wier moeders de cursus nog niet gevolgd hadden, praatten bij de tweede observatie minder positief en meer negatief tegen hun moeders dan tijdens de eerste observatie (zie figuur 10.3).

Er zijn geen specifieke effecten gevonden voor jongens of meisjes of voor gezinnen uit verschillende milieus.

Stap 2, 3 en 4: Positieve communicatie moeder-kind

Stap 2, 3, en 4: Positieve communicatie kind-moeder

Figuur 10.3 Positieve communicatie in beide groepen tijdens de stappen 2, 3 en 4.

10.4 Cultuurvergelijkende achtergronden

In paragraaf 10.2 hebben we de inhoud van de verschillende oudercursussen beschreven. Het betreft vooral cursussen die in het verleden in het buitenland en met name in de Verenigde Staten zijn ontwikkeld. In deze paragraaf gaan we in op onderzoek dat is verricht naar de effecten van deze cursussen.

Wat betreft de effectiviteit van cursussen gebaseerd op de theorie van Adler zijn door Dembo e.a. (1985) tien onderzoeken bestudeerd. Adleriaanse cursussen leiden tot positieve veranderingen in attitudes van ouders met betrekking tot de opvoeding, maar er is weinig bewijs voor verbeteringen in het gedrag van het kind.

Wat betreft de effectiviteit van Gordon-cursussen zijn door Dembo e.a. (1985) 18 evaluatie-onderzoeken bestudeerd. Daarbij werden positieve effecten gevonden op attitudes van ouders en hun manier van opvoeden. In enkele onderzoeken rapporteerden kinderen positieve veranderingen in de mate van acceptatie door hun ouders. Er is weinig bewijs voor veranderingen in het gedrag van kinderen. Klein Poelhuis, Van IJendoorn en Juffer (2000) komen in een meta-analyse naar de effecten van Gordoncursussen tot vergelijkbare resultaten; zij constateren dat de opvoedingshouding van ouders na zo'n cursus in positieve zin verandert, maar er zijn weinig effecten op het gedrag van ouders en kinderen.

Wat betreft cursussen gebaseerd op de sociale leertheorie hebben Dembo e.a. (1985) 15 onderzoeken en heeft Alvy (1994) 10 onderzoeken naar de effecten van deze cursussen bestudeerd. Geconcludeerd kan worden dat de meeste onderzoeken een aantal positieve effecten van gedragsveranderingscursussen aantoonde (bijvoorbeeld gewenste veranderingen in het gedrag van ouders en kind).

Geef aan hoe je een onderzoek moet opzetten om de effectiviteit van een oudercursus te kunnen vaststellen.

10.5 Toekomst

Geconcludeerd kan worden dat voor alle typen cursussen positieve effecten gevonden zijn. De gevonden effecten op attitudes en gedrag van ouders en op gedrag van kinderen zijn echter vaak klein (vergelijk figuur 10.2 en 10.3). Bovendien betreft het vrijwel uitsluitend effecten op korte termijn. Volgens Alvy (1994) is het niet realistisch om te verwachten dat oudercursussen een groot effect hebben op het gedrag van ouders omdat er tevens veel andere factoren van invloed zijn op het opvoedend handelen van ouders.

Ten eerste is niet alleen het type oudercursus van belang, maar ook de persoonlijkheid en vaardigheden van de begeleider van de cursus. Persoonlijkheidskenmerken zoals warmte, flexibiliteit en inlevingsvermogen, maar ook aspecten als sekse, burgerlijke staat en het zelf al dan niet hebben van kinderen kunnen van invloed zijn. Daarnaast is het mogelijk belangrijk of een begeleider goed voorbereid is op het geven van een oudercursus. Relevante vaardigheden zijn dan bijvoorbeeld het helder uitleggen van de theorie, het leiden van groepsdiscussies, het geven van feedback, het stellen van uitnodigende vragen en het geven van verhelderende en aansprekende voorbeelden.

Ten tweede zijn de ouders die deelnemen aan een oudercursus van invloed op de resultaten van de cursus. In een oudercursus probeert men ouders te leren op een goede en zo effectief mogelijke manier op te voeden. Wat goed en effectief is, kan echter afhangen van persoonlijke kenmerken, opvoedingsdoelen, en waarden en normen van individuele ouders. Ook de motivatie van ouders om te veranderen zal van invloed zijn. Om deze redenen wordt een goede inventarisatie van de wensen en behoeften van ouders aanbevolen.

Ten derde kan het proces ofwel de gang van zaken tijdens de cursus van invloed zijn. Factoren als het aantal ouders in de groep en de mate waarin ouders discussiëren met elkaar kunnen de resultaten beïnvloeden.

Ten vierde kunnen de effecten van oudercursussen afhankelijk zijn van de soort meetinstrumenten die gebruikt worden om verandering vast te stellen. Daarom wordt het gebruik van verschillende typen meetinstrumenten aanbevolen. Zo kan geprobeerd worden zowel cognities en attitudes van ouders te meten, als gedrag. De informatie kan verzameld worden bij zowel ouders, als kinderen, als onafhankelijke observatoren. We willen daar nog aan toe voegen dat het belangrijk is om meetinstrumenten te kiezen of indien nodig te ontwikkelen waarmee dat gemeten wordt wat in de cursus aan de ouders geleerd wordt. De meetinstrumenten dienen aan te sluiten bij de doelen en inhoud van de cursus.

Dembo e.a. (1985) en Alvy (1994) wijzen ten slotte op een aantal methodologische tekortkomingen in de door hen bestudeerde onderzoeken. In de toekomst moet bij evaluatie-onderzoek veel meer aandacht besteed worden aan een adequaat onderzoeksdesign, aan steekproeven van voldoende grote omvang, het gebruik van experimentele en controlegroepen, voor- en nametingen, het random toewijzen van subjecten aan experimentele

en controlegroep, aan controle op demografische kenmerken en aan follow-upmetingen (zie hoofdstuk 9, 12 en 23).

10.6 Ten slotte

Onderzoek wijst uit dat oudercursussen effectief kunnen zijn. De gevonden effecten zijn over het algemeen klein. Het is echter niet reëel om veel effect te verwachten van een oudercursus die beperkt is in omvang en tijdsduur (zie hoofdstuk 12). Verder is meer goed uitgevoerd onderzoek nodig om meer duidelijkheid te krijgen over effecten van de verschillende typen oudercursussen en over de vraag welke cursus geschikt is voor welke ouders met welke kinderen.

Aanbevolen literatuur

Veel gebruikte Nederlandstalige oudercursussen:

Bakker, I., & Husmann, M. (1994a). *Positief omgaan met kinderen. Praktijkboek voor ouders en andere opvoeders*. Nijmegen: Dekker & Van de Vegt.

Bakker, I., & Husmann, M. (1994b). *Positief omgaan met kinderen. Handleiding oudercursus*. Nijmegen: Dekker & Van de Vegt.

Van Londen, A., Biloen-Beijen, A.H.M., Cladder, J.M., Londen-Barentsen, W.M. van (1990a). *Vaardigheden voor ouders*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.

Van Londen, A., Biloen-Beijen, A.H.M., Cladder, J. M., Londen-Barentsen, W.M. van (1990b). *Trainershandleiding. Behorende bij de zevende druk van het werkboek vaardigheden voor ouders*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.

Fine, M.J. (red.) (1980). *Handbook of parent education*. New York: Academic Press.
Overzicht van buitenlandse oudercursussen.

Lange, A. (1994). *Gedragsverandering in gezinnen*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
Overzicht van gezinsproblemen en methoden om die op te lossen.

Patterson, G., & Forgatch, M. (1987). *Parents and adolescents living together. Part I: The basics*. Eugene: Castalia Publishing Company.
Overzicht van ontstaan van opvoedings- en gedragsproblemen.

Aanbevolen internetadressen

<http://www.oudersonline.nl>

<http://www.sjn.nl>

Janssens, J.M.A.M. & As, N.M.C. van (2005). Opvoedingsondersteuning: oudercursussen en lastige pubers. In M.H. van IJzendoorn & H. de Frankrijker (Red.), *Pedagogiek in beeld* (pp. 173 –185). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.